

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора медичних наук, професора, заступника начальника академії з наукової роботи Української військово-медичної академії

Швеця Андрія Володимировича

на дисертацію **Кіщук Лесі Андріївни**

за темою: «**Психофізіологічні чинники професійної адаптації молодших офіцерів Збройних Сил України**», представлену до захисту у спеціалізовану вчену раду, що утворена Національним університетом оборони України з правом прийняття до розгляду та проведення разового захисту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії з галузі 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія»

1. Ступінь актуальності обраної теми

Актуальність теми представленої дисертації є безсумнівною, зважаючи на складний процес професійної адаптації молодих офіцерів.

Не дивлячись на велику кількість наукових праць від Н. Агаєва, В.Алещенка, О. Блінова, О. Кокуна, Г. Ложкіна, Г. Сельє, присвячених різним аспектам професійної психологічної підготовки майбутніх спеціалістів, проблема професійної адаптації молодших офіцерів Сухопутних військ Збройних Сил України та розроблення умов для ефективності цього процесу ще не були завданням окремого наукового дослідження.

Вирішення об'єктивних суперечностей у розвитку психофізіологічної витривалості молодших офіцерів Збройних Сил України в умовах професійної адаптації стало дослідницьким підґрунтям дисертації.

Наукова та практична значимість, а, відповідно, й актуальність дисертаційного дослідження стрімко зросла в умовах триваючого третій рік масштабного збройного вторгнення РФ в Україну. Війна виступає стресором високої інтенсивності, перебування в стані такого рівня постійного стресу призводить до дезадаптації людини. Адже в умовах війни відбувається порушення вже звичних механізмів роботи психологічних та фізіологічних систем, що впливає на адаптацію до соціальних, індивідуальних, психофізичних та інших змін.

Дисертація **Кіщук Лесі Андріївни** за темою: «**Психофізіологічні чинники професійної адаптації молодших офіцерів Збройних Сил України**» якраз і вирішує одну з таких існуючих науково-практичних задач, яка полягає в необхідності обґрунтування та емпіричного дослідження особливостей психофізіологічних чинників професійної адаптації молодших офіцерів Збройних Сил України та розроблення умов для ефективності цього процесу.

2. Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача

Дисертація запланована та виконана у Національному університеті оборони України в рамках наукової тематики “Обґрунтування доцільного варіанта побудови системи психологічного забезпечення військ (сил) Збройних Сил України з урахуванням досвіду збройних сил провідних країн – членів НАТО” (державний реєстраційний номер 0122U200865).

Належний науковий рівень дисертації забезпечений дотриманням усіх вимог до дисертацій на здобуття ступеня філософії як на етапі її планування, так і на етапі її безпосереднього виконання – обрання актуальної теми, мети роботи, визначення її конкретних завдань та методів досліджень, ретельною проробкою та використанням під час аналізу результатів досліджень сучасних даних наукової літератури, достовірною статистичною обробкою та узагальненням отриманих результатів.

Вагомість та достовірність, новизна отриманих результатів підтверджена і високим рівнем публікацій здобувача – сім статей у вітчизняних фахових наукових журналах, розділу у підручнику.

Публікації у вигляді тез також видані в матеріалах фахових наукових форумів високого рівня.

3. Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях

Ціла низка результатів, отриманих дисертанткою під час виконання дисертаційного дослідження є новітніми. Вперше:

обґрунтовано та розроблено модель професійної адаптації, яка стала методичним підґрунтям для емпіричного встановлення психофізіологічних чинників професійної адаптації молодших офіцерів Сухопутних військ Збройних Сил України;

за характеристиками спектрального аналізу варіабельності серцевого ритму під впливом емоційного навантаження та після його зняття визначено показники, які можуть бути надійними емпіричними індикаторами успішної професійної адаптації (ризик) молодших офіцерів Сухопутних військ Збройних Сил України;

встановлено емпіричні кореляції між характеристиками спектрального аналізу варіабельності серцевого ритму, психофізіологічними (складною сенсомоторною реакцією, особливостями темпераменту, виразністю інверсії емоційного відображення) та особистісними (рівнем загального інтелекту) характеристиками молодших офіцерів, що належать до груп із різним рівнем адаптації;

уточнено і доповнено теоретичні уявлення про роль регуляторного і вегетативного рівнів у формуванні функціонального стану та психофізіологічні механізми формування адаптаційних реакцій;

набули подальшого розвитку психологічні практики, розроблені на психофізіологічних засадах, спрямовані на підвищення ефективності професійної адаптації до військово-професійної діяльності молодших офіцерів Сухопутних військ Збройних Сил України.

4. Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, їх достовірність не викликають сумніву. Дисертанткою проведений ретельний відбір осіб для формування груп дослідження – 160 молодших офіцерів віком від 21 до 23 років.

Усі результати дослідження були ретельно оброблені методами математичної статистики у ліцензованому програмному пакеті, узагальнені та проаналізовані з залученням інформації з чисельних наукових джерел. Наукові положення, висновки та рекомендації дисертації обґрунтовані та відповідають результатам дослідження.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності

Дисертантка чітко сформулювала мету та завдання дисертаційного дослідження, визначила його об'єкт і предмет, обрала інформативні методи дослідження, сформулювала групи дослідження, освоїла необхідні методи дослідження, які їй успішно застосувала під час виконання дисертації. Самостійно авторкою проведена статистична обробка результатів дослідження та написані розділи дисертації, проведено кінцеве оформлення дисертації. Формулювання висновків здійснене за консультативною допомогою керівника. Загалом слід відзначити високий рівень оволодіння дисертанткою методологією наукової діяльності.

Поставлене у дисертації наукове завдання виконане повністю, у відповідності до вимог до дисертацій на здобуття відповідного ступеня.

6. Практичне значення отриманих результатів дослідження

Незаперечним є і практичне значення отриманих результатів дослідження.

Особливо цінним для практичного використання є розроблені та впроваджені у практику роботи вищих військових навчальних закладів методичних рекомендацій щодо визначення рівнів професійної адаптації на основі психофізіологічних чинників цього процесу, а також у розробленні методичних рекомендацій щодо оптимізації адаптаційної стійкості для допомоги офіцерам, які мають низький рівень професійної адаптації або схильність до дезадаптації.

Визначені результати дослідження можуть бути використані для організації психологічного забезпечення військових частин (підрозділів) Сухопутних військ Збройних Сил України, дають змогу розробити психологічні програми, спрямовані на формування психологічних умов та чинників, що сприяють оптимізації психофізіологічної адаптації особистості, розробити прийоми корекції соціальної дезадаптації. Результати дисертації впроваджено у професійну підготовку офіцерів структур морально-психологічного забезпечення під час навчальних занять із психологічної підготовки з військовослужбовцями 6 військових інституцій (частин, закладів, установ).

7. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому

Дисертація Кіщук Лесі виконана державною мовою, побудована за класичною схемою і оформлена згідно чинних вимог.

Робота викладена на 241 сторінках, де 146 сторінок є основним машинописним текстом. Структурно дисертація складається з анотації, змісту, переліку умовних позначень, символів тощо, вступу, розділу огляду літератури, розділу організації дослідження психофізіологічних чинників професійної адаптації до військово-професійної діяльності, розділу власних

досліджень дисертантки, висновків, списку використаних джерел та додатків. Дисертація містить 39 таблиць та інформативно проілюстрована 6 рисунками.

В анотації українською та англійською мовами надано основні відомості щодо об'єктів та методів дослідження та представлено основні отримані результати. Також анотація містить ключові слова та бібліографію наукових праць дисертантки за темою дисертаційної роботи.

У Вступі, на 8 сторінках висвітлені актуальність теми дисертації, зазначений її зв'язок з науковою темою кафедри, сформульовані мета, завдання, об'єкт, предмет дослідження, вказані використані методи дослідження з коротким поясненням мети їх застосування, визначені наукова новизна та практичне значення отриманих результатів, вказані особистий внесок дисертантки та відомості щодо апробації результатів дисертації на наукових форумах і опублікованих праць.

У розділі “Огляд літератури” авторка, з використанням чисельних посилань на джерела наукової літератури, висвітлює роль професійної адаптації до військово-професійної діяльності. Визначаються види адаптації, механізми адаптації до діяльності в особливих умовах, аспекти цього процесу й важливі адаптаційні чинники для її забезпечення.

Розділ викладений на 54 сторінках. Матеріали, які представлені в даному розділі дисертації, відображені в статтях у фахових журналах України.

У розділі «Організація дослідження психофізіологічних чинників професійної адаптації до військово-професійної діяльності» авторка описує об'єкти дослідження, обґрунтовує комплекс психодіагностичних методик, їх аналіз; використані статистичні методи аналізу результатів дисертаційного дослідження, функціональної рухливості нервових процесів, мотиваційної спрямованості, психічних та психофізіологічних станів, соціальних та індивідуально-психологічних стратегій тощо.

Слід відзначити надзвичайну скрупульозність здобувача у викладенні матеріалів даного розділу – авторка дуже детально та послідовно характеризує певні методики: методика оцінки функціональної рухливості нервових процесів (авторська розробка М. Макаренка та В. Лизогуба), методика діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребнісній сфері О. Потьомкіної, тест Копінг-поведінка в стресових ситуаціях, діагностика властивостей нервової системи Я. Стреляу тощо.

У третьому розділі, який написаний на 62 сторінках і складається з 5 підрозділів, представлені результати власних досліджень дисертантки.

У першому підрозділі надані результати досліджень оцінювання напруження регуляції серцевого ритму в молодших офіцерів Збройних Сил України. В другому – порівняльний аналіз ефективності сенсомоторних властивостей молодших офіцерів Збройних Сил України. Третій підрозділ присвячено оцінюванню адаптаційних можливостей молодших офіцерів Збройних Сил України. Авторкою виявлено особливості індивідуально-особистісних показників у досліджуваних молодших офіцерів Збройних Сил України. Крім того, проведено апробацію ефективності психофізіологічних чинників для запобігання зриву адаптаційного процесу у молодших офіцерів Збройних Сил України. Виявлено позитивні зміни в серцево-судинній системі після тренінгу, про що свідчать, зокрема, показники варіабельності серцевого

ритму. Це показує здатність тренінгової програми поліпшувати формування стресостійкості та адаптивних механізмів організму людини.

За результатами, представленими у даному розділі опубліковані 2 статті у фахових наукових виданнях України.

Висновки дисертації, як і вимагається, починаються з узагальнюючого. 5 окремих висновків є логічними, конкретними, зробленими на основі результатів дослідження відповідно до його основних завдань.

Список викладених джерел, використаних в дисертації, складається з 221 найменування, з них 41 – іноземними мовами). До наведеного списку, згідно існуючих вимог, включені і публікації за матеріалами дисертації самої дисертантки.

У Додатках відображені наукові праці дисертантки, в яких опубліковані основні наукові результати; наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та наукові форуми з апробацією отриманих результатів. Теоретична модель професійної адаптації молодших офіцерів Збройних Сил України на основі врахування психофізіологічних чинників.

Також у додатках представлені: «Тренінгова програма оптимізації адаптивної поведінки молодших офіцерів Сухопутних військ Збройних Сил України», «Методичні рекомендації щодо оптимізації адаптаційної стійкості молодших офіцерів Сухопутних військ ЗС України з урахуванням визначених психофізіологічних чинників професійної адаптації» 6 актів впровадження.

В цілому, дисертація є повністю завершеною кваліфікаційною науковою працею.

8. Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці

Результати дисертації доцільні до застосування у вищих військових навчальних закладів щодо визначення рівнів професійної адаптації на основі психофізіологічних чинників цього процесу, а також у розробленні методичних рекомендацій щодо оптимізації адаптаційної стійкості для допомоги офіцерам, які мають низький рівень професійної адаптації або схильність до дезадаптації.

9. Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача

Під час розгляду дисертації виникло декілька зауважень, які не є принциповими та не знижують загальної високої оцінки роботи:

1. У вступі дисертації зазначено, що «проблема професійної адаптації молодших офіцерів Сухопутних військ Збройних Сил України та розроблення умов для ефективності цього процесу ще не були предметом окремого наукового дослідження. Вирішення об'єктивних суперечностей у розвитку психофізіологічної витривалості молодших офіцерів Збройних Сил України в умовах професійної адаптації стало дослідницьким підґрунтям дисертації». Нажаль, згадані сентенції чітко не окреслюють наукове завдання роботи, що має істотне значення в галузі соціальних та поведінкових наук. Проте для досягнення сформульованої мети роботи авторкою визначено чотири науково-практичні завдання.

2. На мою думку огляд літературних джерел слід було викласти стисліше, адже він займає третину основного тексту дисертаційної роботи.

3. Слід зазначати одиниці виміру досліджуваних показників в наведених у роботі таблицях, оскільки не для всіх показників ця інформація викладена у другому розділі роботи.

4. Розроблена авторкою модель професійної адаптації молодших офіцерів Збройних Сил України до військово-професійної діяльності з урахуванням психофізіологічних чинників є важливим результатом, і на мою думку має бути викладена в основному тексті роботи, а не у додатку.

5. Зазначається, що за характеристиками спектрального аналізу варіабельності серцевого ритму під впливом емоційного навантаження та після його зняття визначено показники, які можуть бути надійними емпіричними індикаторами успішної професійної адаптації (ризик) молодших офіцерів Сухопутних військ Збройних Сил України. Хотілося, під час публічного захисту, почути більш детально про ці інформативні індикатори.

6. У тексті дисертації іноді зустрічаються орфографічні та друкарські помилки, не коректні вислови. Зокрема, на стор. 30 «темпераментальними особливостями» на с. 44 «молодий офіцер» тощо.

Крім того, хотілось би почути відповідь дисертантки на наступні запитання:

1. Які нові здобутки за результатами Вашої роботи доповнюють «Методичні рекомендації щодо адаптації молодих офіцерів до службової діяльності у військах (силах) протягом перших трьох років» які були затверджені Міністром оборони України ще у 2012 році.

2. Яку прагматичну та/або теоретичну користь мають встановлені у роботі емпіричні кореляції між характеристиками спектрального аналізу варіабельності серцевого ритму, психофізіологічними та особистісними характеристиками молодших офіцерів, що належать до груп із різним рівнем адаптації?

3. Що розуміється під фразою «ефективність сенсомоторної інтеграції» і як авторка тлумачить поняття «сенсомоторна інтеграція», яке зустрічається у тексті та висновках роботи?

10. Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності

Під час аналізу матеріалів дисертації та відкритих наукових публікацій дисертантки ознак порушення академічної доброчесності не виявлено.

11. Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертація Кіщук Лесі Андріївни

«Психофізіологічні чинники професійної адаптації молодших офіцерів Збройних Сил України», що представлена на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія» є самостійною завершеною науковою працею, що вирішує актуальну для психології науково-практичну задачу, що полягає в обґрунтуванні та емпіричному дослідженні особливостей психофізіологічних чинників професійної адаптації молодших офіцерів Збройних Сил України та розроблення заходів з оптимізації їх адаптивної поведінки та адаптаційної стійкості. Дисертація Кіщук Лесі Андріївни за актуальністю теми, науковим

рівнем, рівнем виконання, обсягом проведених досліджень, новизною, теоретичним і практичним значенням отриманих результатів відповідає усім вимогам відповідно до Наказу МОН України №40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44, а її авторка **Кіщук Леся Андріївна** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія».

Офіційний опонент:

заступник начальника академії з наукової роботи

Української військово-медичної академії

доктор медичних наук, професор

Андрій ШВЕЦЬ

О. БОРОВИЧ

